

Om Anlæget af Swineburgh og vendiske Stednavne i Danmark.

Geografisk Tidsskrift, Bind 33 (1930)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/gto/gto_0033-PDF/gto_0033_69145.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=69145>

pdf genereret den : 22/5-2008

Om Anlægget af Swineburgh og vendiske Stednavne i Danmark.

Af
Sofus Larsen.

Allerede de homeriske Digte lærer os, at „ej er et Mangeherredømme godt“, og et drastisk Exempel paa Sandheden af dette gamle Ord giver Danmarks Historie i Tiden fra Svend Etridsøns Død (1074) til Valdemar I's Sejr over sin Medbejler paa Græthede. Kampen var gennem hele denne Periode standende mellem Kongemagten og den lokale Stormandsvælde, der repræsenterede Mangeherredømmet; thi Almuen betød dengang ikke stort mere i politisk Henseende end „Folket“ i vore Dages Ægypten. Tilsidst truede denne Strid med at opløse Riget i indbyrdes uafhængige Landsdele, hver for sig ude af Stand til at sætte Bom for tysk Indblanding og vendiske Plyndringer, der efter Saxo's Vidnesbyrd allerede i vid Udstrækning havde decimeret Befolkningen og gjort de danske Øers Kyster ubeboelige. Det er næsten som at opleve et Vidunder i de følgende Aar at se Riget rejse sig paany af sin dybe Fornedrelse: Stormandsvældet kues og holdes nede med fast Haand, alle tvinges til under Kongens Ledelse at gøre fælles Front mod Rigets Fjender, og gennem talrige Ledingstog erobres og kristnes lidt efter lidt de udstrakte vendiske Kystlande. Kun paa den Maade kunde Plyndringstogene mod de Danske definitivt standses.

Midlet var jo ufejlbarligt, men Maalet laa, da Valdemar blev Enehersker, langt ude i det fjærne, og saalænge Kampen stod paa, maatte, saavidt muligt de forsvarsløse danske Kyster dækkes, og Samkvemmet mellem Rigets Dele sikres. Ogsaa dette sidste var imidlertid en Opgave, der kun lod sig løse tilfredsstillende i det lange Løb. En stadig og gennemført Spejder- og Vagttjeneste maatte skabes helt paa bar Bund, og som Forholdene laa, krævede dette ikke blot langvarig Optragelse og Øvelse, men ogsaa Anlæg af en Række stærkt befæstede

Borge paa dertil egnede strategiske Punkter eller paa særlig hjem-søgte Strækninger.

Af begge disse to nationale Forsvarsformer, Angrebskrigen og Sikringen af Kysterne, har Absalon uvisnelige Fortjenster. Strax efter sin Hjemkomst fra Paris blev han, formelt gennem Kapitlets Valg, men i Virkeligheden paa Kongens Bud indsat til Biskop i Roskilde, og umiddelbart efter dette Tidspunkt optræder han ligefrem som Sjællands Høvding, organiserer under en mægtig personlig Indsats og med virksom Støtte af sin Slægt denne Landsdels Forsvar. Alt dette og hvad dermed staar i Forbindelse, saasom Anlægget af Borgene ved Kjøbenhavn og Kallundborg (ca. 1166), beretter Saxo udførligt til sin Helts Ære; men han omtaler ikke med et eneste Ord, hvad der dog ingen Tvivl kan være om, at denne Biskopens krigerske Virksomhed til Øens Værn var et Hverv, Kongen udtrykkelig havde overdraget ham, og kun et enkelt Led i de Foranstaltninger, Kong Valdemar traf til de danske Landsdeles Forsvar mod Sørøvernes Plyndringer.

Om dem faar vi hos Saxo kun indirekte og tilfældige Oplysninger; ikke engang Bygningen af Taarnet paa Sprogø, der skulde sikre Sejladsen gennem Storebelt og af Svend Aggesen understreges som en af Kongens store Fortjenester¹⁾, nævner han med et eneste Ord. Derfor har det sine Vanskeligheder, ja er tildels umuligt at følge Valdemars Virksomhed paa dette vigtige Omraade; men for visse Landsdeles Vedkommende er Saxos Antydninger dog af en saadan Art, at de giver en stærk Støtte for den Antagelse, at Kongen i Almindelighed fulgte en bestemt Fremgangsmaade. Han overdrog Styret tilligemed en stor Del af Indtægterne fra de truede Landsdele til Stormænd, som han mente at kunne stole paa. Til Gengæld paatog disse sig saa at opføre de nødvendige Borge og organisere Forsvaret.

En af de Mænd, der paa dette Omraade fik en stor og betydningsfuld Opgave at løse, og som uden Tvivl viste sig fuldt værdig til Kongens Tillid, var hans egen Svoger, den vendiske Fyrstesøn Prizlav, en af de mærkeligste Høvdingsskikkelser i Datiden. Han var Søn af den mægtige Obotriferfyrste Nuklet²⁾, der i sin Tid af Knud Lavard var blevet tvunget til Underkastelse, men senere blev en af de tapreste, uforsonligste og heldigste Forkæmpere for sit Lands Tro og Nationali-

¹⁾ *Scriptores hist. Danicæ minores* I, 188. Sv. *Aggonis Brevis hist. regum Daniæ* cap. XVIII.

²⁾ Helmold kalder ham Niklot; Forfatteren af *Knytlinga Saga* Mjüklátr. Denne Forf. har i det hele mange for os tildels uforklarlige vendiske Navne. Saaledes hedder hos ham Niklots Søn Friðleifr, hvilket formodentlig skal være en Oversættelse af Prizlav. Som saadan er den imidlertid urigtig, da Navnet er sammensat af prez = gennem og slawa = Berømmelse. Betydningen er altsaa „den gennemberømte“, den hvis Berømmelse er fuldkommen.

tet baade mod Danske og Tyske. Af Nuklets tre Sønner sluttede de to sig til Faderen, medens Prislav af Kærlighed til den kristne Tro brød med ham, blev jaget i Landflygtighed og tog sin Tilflugt til Danmark, hvor han (vistnok omkring Aaret 1145) blev gift med Valdemars yngste Søster Katharina.

Under Skildringen af Ledingstogene til Venderlandet, hvori Prislav indtil ca. 1164 deltog, omtaler Saxo ham flere Gange, altid med den største Berømmelse. Det bedste Bevis paa Kongens urokkelige Tillid til sin vendiske Svogers Troskab, Mod og Dygtighed kan vi ligeledes hente fra hans Fremstilling. Da Fyrst Nuklet ca. 1160 ved List var blevet dræbt af Henrik Løves Mænd, betroede Valdemar Sønnen at være Fører for Absalon og hans lille Skare paa en farlig Sendefærd til Hertugen. Vejen gik gennem Fjendeland, og det gjaldt Livet, hvis Venderne, rasende som de var over Fyrstens Drab, fik Nys om, hvad der var i Gære. Ved denne Lejlighed faar vi ogsaa at vide, at Kongen havde skænket Prislav *Indtægten af store Dele af anselige Øer*, dels fordi han var hans Svoger, dels som Belønning for udvist Troskab. Hvilke Øer der sigtes til, faar vi ganske vist ikke at vide; men som vi senere skal se, kan der slet ikke være Tvivl om, at Saxo mener Fyen, Laaland og maaske Falster. Indtægten af disse vidtstrakte, men dengang frygteligt hærgede Landsdele blev sikkert overdraget Venderfyrsten paa det Vilkaar, at han, ogsaa i egen Interesse, skulde organisere og lede deres Forsvar.

Hvornaar Prislav døde, véd vi ikke. Sidste Gang Saxo omtaler ham, er efter Erobringen af Walugast i Pommern (1164), da Valdemar skænker ham en Tredidel af Landet. Naar han ikke senere hen nævnes som Deltager i Vendertogene, kan Grunden være, enten at han ved denne Tid døde eller ved Sygdom blev tvunget til at holde sig hjemme. At dette sidste Alternativ er det rette, skal senere blive vist.

Paa Grundlag af et Dokument fra 15. Juni 1229, hvori Valdemar Sejr skænker sin ældste Søn Valdemars Brud, Prinsesse Eleonora, den sydlige Del af Fyen med Borgene Swineburgh, Wordburgh¹⁾ og Foburgh, Halvdelen af Mynten og hele Staden Odense, har man i Lid til en lokal Tradition draget den Slutning, at disse tre Borge blev byggede af den nævnte Konge. Men han havde næppe nogen Interesse i at anlægge Fæstninger paa denne Kyststrækning. Dengang var alle vendiske Plyndringstog en Saga blot, og Beliggenheden af Borgene med faa Miles Afstand indbyrdes viser klart, hvad Meningen med dem var: de er lagte her i Forsvarsøjemed og maa derfor stamme fra en Tid, hvor saadanne Foranstaltninger endnu var en Nødvendighed,

¹⁾ Se om Wordburghs Beliggenhed: H. H. Hvass i Svendborg Amts Aarskrift for 1917.

er altsaa efter al Sandsynlighed adskillige Aar ældre. Om en af dem, Swineburgh, i Ly af hvilken Købstaden Svendborg voxede op, kan det med Sikkerhed siges, at den er bygget før 1171 og stammer fra den Tid, da Prislav havde Øen i Forlening. Det samme gælder rimeligvis om de to andre, saa at vi i Anlæget af disse tre Borge har et Vidnesbyrd om de Foranstaltninger, som under den vendiske Fyrstes Styre blev truffet til Sikring af disse Farvande, hvis mange veldækkede Vige var et yndet Tilholdssted for Sørøvere.

Om Opførelsen af Swineburgh oplyser Saxo os paa en saadan Maade, at det skulde synes umuligt at misforstaa, hvad han siger til; men ikke destomindre er dette Kunststykke blevet udført. Han iørtæller, at efter Angrebet paa Stettin, der ifølge Saxos Fremstilling maa sættes til 1171, sejlede den danske Flaade tilbage til Rügen. Det var blevet Efteraar, og Tiden stod for Døren, da Rygenboerne skulde sejle ud paa Fiskeri. For at sikre deres Baade mod Angreb fra Pomeranerne, bestemte Kongen, at en Trediedel af den danske Ledingsflaade skulde blive tilbage og gøre Vagttjeneste for Rygenfiskerne. Anførslen over disse Skibe tildelte Valdemar sin ganske unge Slægtning Knud, Søn af Venderfyrsten Prislav og hans yngste Søster Katharina. Denne vægrede sig imidlertid bestemt og paa en meget uforskammet Maade ved at overtage det tiltænkte Hverv: Kongen havde kun givet ham Herredømmet over Laalands snævre Omraade, og denne Besiddelse var ikke saa meget værd, at han for dens Skyld ønskede at udsætte sig for aabenbar Livsfare. Kongen skulde hellere overdrage dette Hverv til Bisperne, der alene havde hans Tillid.

Kong Valdemar tog skarpt og heftigt til Genmæle mod dette hovmodige og uforskammede Svar, der tydeligt nok var dikteret af krænket Ærgærrighed og bitter Misundelse. Resultatet blev, at Absalon frivilligt tilbød at paatage sig Vagttjenesten. Ham fulgte de sjællandske Høvdinge samt Aarhusbispen Svend med en Del af den jyske Ledingsflaade.

For os har dette Ordskifte mellem Kongen og hans Søstersøn en ganske særlig Interesse, fordi det en passant giver os en Række Oplysninger, vi daarligt kunde undvære: Knud kaldes her *iuvenis*, en ung Mand. Han kan altsaa dengang (1171) ikke have været ældre end c. 25 Aar, snarere yngre. Giftermaalet mellem Prislav og Valdemars Søster kan derfor ikke have fundet Sted meget senere end 1145. Hvorimod der naturligvis intet er i Vejen for, at det kan være faldet nogle Aar i Forvejen, dog næppe ret mange. Endvidere er det klart, at Prislav ikke kan have deltaget i det paagældende Tog til Stettin. Knud er paa dette Tidspunkt Valdemars Lensmand over Lolland, hvad han kun kan være blevet efter Faderens Død. Før den Tid har

han imidlertid, som vi strax skal se, været virksom ogsaa paa Fyen. Men naar han, som man af Saxos Ord har Ret til at slutte, 1171 ikke raadede over andre Øer end Lolland, saa kan hans Virksomhed uaa Fyen kun falde, medens Faderen havde Øen til Len; det maa have været en Opgave, han overtog for denne, fordi Prislav dengang selv var ude af Stand til at varetage den. Knuds Virksomhed paa Fyen falder altsaa efter 1164, da Prislav sidste Gang nævnes af Saxo, og før 1171, da den unge Mand optræder som selvstændig Lensmand.

Hvad det var for en Virksomhed, Fyrst Knud i sin Faders Tjeneste udfoldede paa Fyen, derom giver Saxos Fremstilling af de nærmest følgende Begivenheder os Besked. Han fortæller nemlig, at da Fiskeriet var afsluttet, førte Absalon Flaaden samlet tilbage til de danske Farvande og gav den jyske Afdeling, der havde fulgt ham, Hjemlov ved Øen Thynna. En Del af disse Skibe, der formodentlig hørte til i Sønderjylland, sejlede, rimeligvis for at skyde Genvej, uforsigtigt hjem langs med Fyens Sydkyst, men stødte ud for den Borg, som Knud Prislavs Søn havde bygget, paa en Sørøverflotille, satte skyndsomst Skibene paa Land og reddede sig ved Flugt.

Efter denne Saxos Fremstilling synes der mig overhovedet ikke at kunne rejses Tvivl om, at den „uforsigtige“ jyske Flaadeafdeling fra Thynna sejler langs Fyens Sydkyst, og den eneste Borg, som har ligget paa denne Strækning, var netop Swineburgh.

Denne naturlige Forklaring af Stedet har imidlertid ikke kunnet glæde sig ved Forskernes Tilslutning. Saavidt jeg kan se, er, mærkværdigt nok, alle enige om, at der maa være en Fejl i Saxos Text, og at den Borg, han sigter til, i Virkeligheden er Nyborg paa Fyens Østkyst.

Den eneste¹⁾ Støtte for denne Antagelse er en Bemærkning af Cornelius Hamsfort (Script. rer. Dan. I, 278), der uden Kildeangivelse beretter, „at Grundlæggelsen af Nyborg i Fyen blev begyndt Aar 1170 af Knud, Obotreren Præbislaus Søn, der var Fyrste (regulus) over Laaland og Øerne“.

Man véd, som sagt, slet ikke, hvad Hamsfort's Angivelse støtter sig til, og det er efter min Mening sandsynligt, at den beroer paa en Misforstaaelse eller urigtig Fortolkning af det ovenfor omtalte Saxo-

¹⁾ Ogsaa Hvitfeldts Angivelse om Fyrst Knuds Anlæg af Nyborg gaar sikkert tilbage til Hamsfort. Ganske vist sætter han Borgens Bygning til 1175. Men hans Aarstal beror ligesom Hamsforts paa et rent personligt Skøn. Hvis nemlig begge disse Angivelser hvilede paa tilforladelig Hjemmel, f. Ex. to nu tabte Dokumenter eller ældre paalidelige Kilder, saa maatte den ene af disse have sat Begivenheden til 1170, den anden til 1175; men dette er i højeste Grad usandsynligt.

sted, hvor vedkommende Borgs Navn jo slet ikke nævnes; men selv om vi gaar ud fra, at Hamsfort virkelig havde dokumentarisk Hjemmel for sin Angivelse, saa kan denne Omstændighed aldeles ikke benyttes til at rokke ved Saxos klare Ord. I saa Fald maa det nemlig antages, at Fyrst Knud ved 1170 byggede Nyborg og — rimeligvis nogle Aar i Forvejen — havde anlagt Swineburgh. Denne Løsning af Dilemmaet anser jeg *under den givne Forudsætning* som den eneste naturlige. Saaledes bliver ogsaa den unge Mands ubeherskede Forbitrelse overfor sin kongelige Morbroder nogenlunde forklarlig: Af yderste Evne har han under Faderens Svaghed bestræbt sig for at udbygge Forsvaret af Fyen, og til Gengæld afspises han ved Prislavs Død med Laaland, medens han sikkert havde ventet at blive Herre ogsaa over Faderens øvrige Besiddelser.

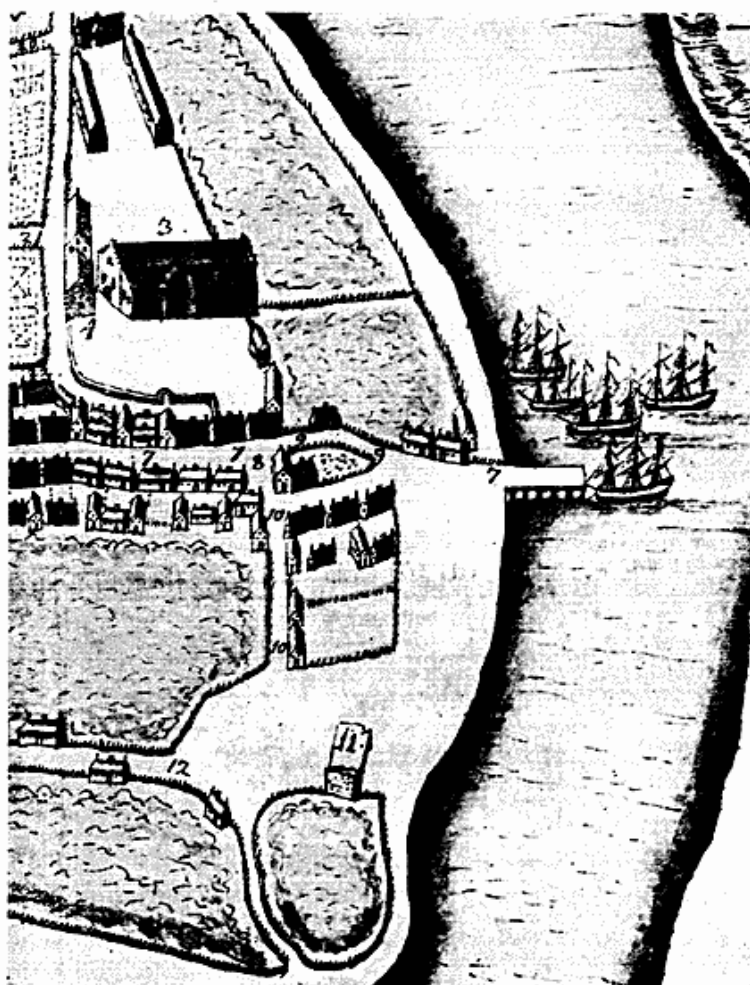
Derfor kan jeg kun betegne det som et mærkeligt kritisk Misgreb, naar baade den berømte Historiker Hans Gram (Noten til Meursius col. 323) og Prof. Velschow (Müllers og Velschows Saxoudgave I, 871) hævder, at Fejlen er Saxos, der her har begaaet en grov geografisk Bommert, forvexlet Øst og Syd. Nej, hans geografiske Begreber var saamænd i den allerbedste Orden. Dette fremgaar forøvrigt ogsaa af den Skildring, han giver af Episodens Slutning: „Da Absalon fik Nys om det, der var sket, samlede han hurtigt Flaaden og undersøgte ivrigt de Lokalteter, hvor han vidste, at Sørøverne fortrinnsvis holdt til. Altsaa sejlede han fra Sted til Sted, ransagede omhyggeligt Øernes skovdækkede Kyster samt Havets skjulte Vige og fandt saaledes baade de sørgelige Rester af de erobrede Skibe og de bedrøvelige Spor af det tagne Bytte.“

Det forekommer mig indlysende, at denne Skildring af Begivenhedens Skueplads viser, at Saxo var fuldkommen sikker i sin Sag, naar han henlagde den til Fyens Sydkyst. Thi Beskrivelsen passer fortrinligt netop til Svendborg Sund. Her var der nok, særlig i Datiden, baade af skovklædte Øer og skjulte Vige; men forlægges Skuepladsen til Omegnen af Nyborg, bliver Skildringen af Absalons Eftersøgningsarbejde ikke længer træffende. Den nærmeste Ø er det enlige Sprogø midt ude i Beltet. Dér havde jo Kong Valdemar ladet opføre et Vagttaarn, saa til den kan Saxos Ord ikke sigte, og af Vige er der ikke andre end dem, der findes i Nyborgfjord, i hvis Bund Hypotesens Forfægttere jo hævder, at Vagttaarnet Nyborg dengang laa.

Det fremgaar endvidere af Saxos Ord, at Absalon meget hurtigt maa have faaet Bud om den Katastrofe, der havde ramt den jyske Flaadeafdeling. Ellers vilde Hovedstyrken, der, hvad Saxo selv oplyser, væsentlig bestod af sjællandske Skibe, længst være sejlet hjem, hver til sit. Nu kunde Biskopen i en Fart samle Skibene og sætte efter

Fjenden. Vi kan altsaa gaa ud fra, at den danske Flaade samlet sejlede fra Rygen til en eller anden Ankerplads i Nærheden af Svendborg Sund, hvorfra det var Hensigten, at Hjemsendelsen skulde foregaa.

Navnet paa denne Ankerplads er i Pariserudgaven urigtigt overleveret; den kaldes dér Øen Thynna (insula Thynna). Velschow vil paa et ganske uholdbart Grundlag identificere Øen med Fæmø. Efter mit Skøn kan det overleverede Navn *Thynna* kun opfattes som en

*Den østlige Part af Planen over Svendborg By
i Resens Atlas Nr. 11 Skattertaarnet.*

Fejlslæsning for et — maaske utydeligt skrevet — *Strynna* o: Strynø. Herfor taler jo ogsaa denne Øs Beliggenhed ikke langt sønden for Svendborg Sund, hvor Katastrofen ramte den jyske Flaadeafdeling.

Spørgsmaalet om, hvem der byggede Swineburgh, i Ly af hvilken Købstaden Svendborg udviklede sig, mener jeg altsaa kan i Henhold til Saxos Ord besvares derhen, at Borgen blev opført af Knud, Fyrst

Prislavs Søn, medens han under Faderens Sygdom styrede hans Len, dvs. i Aarene 1164—1170.

Resterne af denne gamle Borg, der bestod af et eneste solidt firkantet Taarn¹), existerede endnu paa Resens Tid (smlgn. Afbildning) og beskrives i hans Atlas som „Gammel Muur af et taarn, som har været brugt at lægge Stykker paa“. Det laa omtrent dér, hvor nu Gasværket ligger, og kaldtes Skattertaarnet. Endnu ejer Byen et Minde om dette Taarn i Navnet paa en Gade „Skattergade“, der fortsætter Færgevejen op til Korsgade.

Formentlig gaar Benævnelsen baade paa Taarnet og Gaden tilbage til det 15. Aarh. *Skatter* maa nemlig afledes af Ordet *Skattere*, dvs. Skatteopkræver (smlgn. Betlere, Demmere, Slemmere osv.); antagelig har den Embedsmand, som opkrævede Kronens Told og Skatter, haft sin Bopæl dér.

Hermed er dog ikke alle Vanskeligheder, der knytter sig til det gamle Swineburgh, løste. Forklaringen af Navnet, der selvfølgelig maa gaa ud fra den ældste Form, hvori det forekommer (Swineburgh), har nemlig voldt meget Hovedbrud. Den bedste Udredning af Problemet og de Hypoteser, hvortil det har givet Anledning, skyldes vistnok afdøde Dr. Oluf Nielsen (Universitets-Jubilæets Blandinger 1. Bd. (1881—87) S. 342—345). Her hedder det (S. 345): „Hvis Bircherods Opgivelse, at Sundet omkring Svendborg har heddet Swinesund, er rigtig, havde vi en naturlig Forklaring, men her ved man ikke af, at Marsvin har haft Tilhold“. Saaledes er vi altsaa efter Dr. Niensens Mening lige vidt; thi han gaar ud fra som noget ganske uomtvisteligt, at „Med det slaviske Swine kan dog næppe noget dansk Stednavn have nogen Forbindelse.“ Hvorfor dog ikke? Venderne spillede i de danske og svenske Farvande, men navnlig paa Rigets sydlige Øer i det 11. og 12. Aarh., en overordentlig fremtrædende Rolle, og den truende Stilling, disse vendiske Sørøvere i hin Periode indtog, har, saavidt jeg kan skønne, i disse Landsdeles Stednavne sat paaviselige Spor. Ikke helt faa er endnu de Stednavne, der næppe kan udledes af nordisk Rod, men som tydeligt viser deres vendiske Oprindelse ved at være *fuldstændig eller saa godt som fuldstændig kongruente* med ægte slaviske (sorbiske) Stednavne, som er i Brug den Dag i Dag.

Det her sagte gælder utvivlsomt ogsaa om en Del af de danske og nordiske Stednavne, der begynder med Svine-, men naturligvis langt fra om dem alle.

Ud fra denne Betragtning har det længe staaet mig klart, at den rette Forklaring af Ordet Swineburgh maa søges paa vendisk Grund, hvor vi til Navnets første Led har en slaaende sproglig Analogi i

¹) Smlgn.: H. H. Hvass i Svendborg Amts Aarsskrift. 1917. S. 8.

Odermundingen Swine. Nu danner denne midterste Munding af Floden et næsten retlinet Løb, kun med et enkelt svagt Knæk, men før dette blev gravet, søgte Swine i talrige Bugtninger ud til Havet, saaledes som det tydeligt ses paa den tyske Generalstabs Maalebordsblad. Da mine egne Kundskaber i vendisk Sprog kun er meget beskedne, henvendte jeg mig til Hr. Prof. Dr. Ernst Mucke i Bautzen, der selv er af vendisk Herkomst og har skrevet adskillige betydningsfulde Afhandlinger til Oplysning af vendiske Stednavnes Etymologi. Jeg bad ham meddele mig Oplysning om Navnet Swines Etymologi og fik venligst til Svar, at Ordet var lectitisk —pomeransk, lød Swina og betyder *den sig bugtende, i Krumninger løbende*, saaledes at der underforstaas *rēka*, dvs. Flod. Paa lignende Vis skal ogsaa den vestligere Odermundings Navn, Peene, forklares. Det betyder nemlig ligeledes med Underforstaaelse af *rēka den skummende Flod*.

Ud fra denne Forklaring bliver Rigtigheden af Bircherods Opgivelse, at Sundet omkring Svendborg har heddet Swinesund, indlysende, eller rettere: Sundet blev af Venderne, for hvem disse Egne, som vi saa af Saxos Beretning, var et yndet Tilholdssted, simpelthen kaldet Swine (det sig bugtende) med Underforstaaelse af den vendiske Betegnelse for Sund eller Stræde (sud). Hvor træffende denne Betegnelse var for Svendborgsund, vil et Blik paa Kortet vise: Sundets Kyster bugter sig uafsladeligt ud og ind, og Navnet Swineburgh betyder altsaa *Borgen ved det sig bugtende Sund*.

Jeg tvivler ikke om, at vi genfinder dette vendiske Swine i flere andre danske og nordiske Stednavne, navnlig naar Talen er om Vandløb og Sunde paa Steder, hvor Svin eller Marsvin næppe nogensinde har opholdt sig, men som i fordums Dage var yndede Tilholdssteder og Smuthuller for vendiske Sørøvere. Det var altsaa ikke den Omstændighed, at Swineburgh byggedes af en Fyrste af vendisk Herkomst, som gav Anledning til Navnet. Borgen fik sit Navn efter det Sund, hvorved den laa. Betegnelsen Swinesund (opr. altsaa Svine) finder vi ogsaa anvendt andet Steds, saaledes for det smalle, bugtede Indløb fra Kattegat til Idefjorden, der allerede i Middelalderen paa en Strækning dannede Grænsen mellem Norge og Sverig og rimeligvis i hine Tider var et søgt Smuthul for vendiske Sørøvere. Endvidere antager jeg, at Navnet paa den stærkt bugtede Svinabäck, der har sit Udløb lidt nord for Viken, hvor Kysten dækkes af en Række Grunde, skilte ved mellemliggende Løb (se Søkort 1913 Nr. 248), har samme sproglige Oprindelse og stammer fra samme Tidsalder.

Af ovenstaaende fremgaar altsaa, at jeg aldeles ikke finder det uforsvarligt, men tværtimod historisk meget naturligt at henhøre en Del danske Stednavne, der absolut ikke lader sig fyldestgørende for-

klare ved Hjælp af nordisk Sprogmateriale, til vendisk (sorbisk) Oprindelse, betragte dem som Spor af den Sjørøverkolonisation, de vendiske Stammer gennem mer end et Aarhundrede iværksatte, navnlig paa Kysterne af de danske Øer, men som, vel særlig paa Laaland og Falster, ogsaa strakte sig til det Indre.

Afdøde Dr. Oluf Nielsen stod, som man af ovenstaaende Citat ser, ganske fremmed for den her hævdede Opfattelse. Ligesaa skeptisk ser den ansete danske Navneforsker Professor Joh. Steenstrup paa den i sin Bog om de danske Stednavne¹⁾. Han er fuldkommen paa det rene med, at praktisk set falder en Del af de paagældende Stednavne lydligt sammen med slaviske, men ikke desmindre drager han af den ganske ligegyldige Omstændighed, at Endelsen —nisse ikke sjældent kan være af dansk Oprindelse, den Slutning, „at det vist maa anses for noget tvivlsomt, om der overhovedet findes vendiske Navne paa dansk Grund.“

For mig stiller det sig saaledes, at det er uden Betydning, om et Stednavns Endelse *kan* afledes af dansk Rod, naar Ordet *i sin Helhed* bærer aldeles tydelige Mærker af slavisk Oprindelse, svarer til Reglerne for slavisk Navnedannelse og uden Vanskelighed etymologisk lader sig forklare ad denne Vej.

Ud fra dette Synspunkt skal jeg nedenfor forsøge etymologisk at forklare en Del danske særlig lollandske og falsterske Stednavne, idet jeg forud gør opmærksom paa, at vendiske Stedsbetegnelser for en meget stor Del er afledede af Stedets Naturforhold, Dyrebestand og Bevoxning eller den praktiske Anvendelse, der gjordes af det. Endvidere har de gjerne adjektivisk Form med Underforstaaelse af det tilh. Substantiv (Flod, Sund etc.). Talrige Exempler herpaa vil man finde i Prof. E. Muckes Afhandling „Slavische (altsorbische) Flurnamen in den Kreisen Bitterfeld und Delitsch“. (Arch. f. Landes- und Volkskunde d. Provinz Sachsen. 1911.)

Vi begynder med Falster. Her ligger paa Østkysten i et skovgroet Terrain Hovedgaarden Korselitze, der i Kong Valdemars Jordebog kaldes Kœcæliz. Dette er altsaa den ældste kendte Form af Navnet, hvortil nøje svarer et Par pommerske Bynavne (Kœselitz). Betydningen maa afledes af det vendiske kozylist 5: Gedeblad (*Lonicera caprifolium*), og Ordet betegner „Bebyggelsen (sedlo) paa det Sted, hvor der voxer Gedeblad“.

Paa Lolland finder vi Hovedgaarden Binnesse (Binnitse) beliggende vest for Maribo Sø tæt ved et lille Bækkeløb. Tilsvarende vendiske Stednavne (Navne paa Vandløb) lyder Bienitz og Pientz og maa afledes af slavisk pénica 5: Bæk i Moseterrain.

¹⁾ Joh. Steenstrup, De danske Stednavne. 2. Opl. 1918. S. 46—47.

Ved Udløbet af Rødbyfjord, Kramnesse Gab, ligger Byen Kramnesse (Kramnitse). Talrige Stednavne tilhørende meget forskellige slaviske Stammer er dannede af samme Rod som dette danske¹⁾. Nærmest kommer maaske det rygenske Grambenitze. Alle gaar de tilbage til Ordet kreméns ō: Kiselsten eller Sten i Almindelighed. Kramnitse (kremeniste) betyder altsaa Bebyggelsen (sedlo) paa eller ved Stedet, hvor Sten forekommer i større Mængde.

Omtrent 7 Kilometer sønden for Nakskov ligger Landsbyen Kuditze (Kudese), midt imellem Vester Skovby og Øster Skovby. Disse sidste Navne peger paa, at den paagældende Egn i sin Tid var skovdækket. En Del slaviske Navne er dannede af samme Rod som det danske Stednavn; men da de er opstaaede indenfor forskellige Omraader, har de faaet en indbyrdes noget afvigende Form (Kadischen, Kudice, Gotzsche). Alle gaar de sikkert tilbage til samme Stammeord, det gammelslaviske gvozdiĵe, nedresorbisk gózdĵe ъ: Løvskov. Den slaviske Form, hvoraf det danske Landsbynavn fremgik, lød vel oprindelige Gozdizte, d. v. s. Plads i Skoven, Bebyggelse i Skoven.

Det sidste lollandske Stednavn, her skal behandles, er Tillitze, en Landsby ca. 2 Kilometer sønden for Kuditze. At Navnet er slavisk, derom vidner f. Ex. to Landsbyer ved Navn Tillitze i Vestpreussen; Flækken Tillisch i Bøhmen stammer vistnok fra samme Rod, der paa Vendisk har Formen tylic (udtales tyllitschj) ъ: bøje sig ned, sænke sig. I denne Forbindelse betegner det altsaa, at den oprindelige Bebyggelse laa paa et Terrain, der sænkede sig. Hvorfor ikke ogsaa det fyenske Stednavn Tillise Heed, som ifølge Steenstrup (De danske Stednavne S. 46) ved Slutningen af 14. Aarh, betegnede en Lokalitet ved Odense Bymark, skulde kunne være af vendisk Oprindelse, er jeg ikke i Stand til at indse. Ogsaa Fyen var jo efter Saxos Vidnesbyrd ved Midten af 12. Aarh. ynkeligt mishandlet af vendiske Sørøvere.

Alt i alt er det vistnok en ganske forkert Opfattelse, naar Laaland og Falster betragtes som de eneste Øer, hvor disse Fribyttere i det mindste for en Tid grundede sig faste Bosteder. Jeg skal forsøge at vise, at vi ogsaa andre Steder finder deres Spor.

I Farvandet mellem Sydsjælland og Falster, skilt fra Sjællands Kyst ved et smalt Sund, ligger Masnedø. Hos Saxo kaldes Øen Masneta. Ogsaa i Knytlingasaga cap. 120 træffer vi en Lokalitet Masnes; men efter den Situation, hvori Navnet dér forekommer, kan den ikke være identisk med den danske Ø; den maa søges i Venderlandet et Sted i Nærheden af Rygen, maaske paa Øen selv.

¹⁾ Kremenetz en Flække i Mähren, Kremenez (Krzemienice) en Stad i Wolhynien, Kremenitz Landsby i Bøhmen.

Allerede dette vendiske Masnes synes altsaa at tyde paa, at Navnet er af slavisk Oprindelse, og i samme Retning peger et sorbisk Stednavn fra Zeitzer Kresen, Masznitz. Ordets Betydning er Tjærevovnen i Skoven, dernæst Bebyggelsen i Nærheden deraf (se E. Mucke, Sorbenwendische Namen im Zeitzer Kreise. Zeitz. 1910. S. 11). Formentlig har altsaa i længst forsvundne Dage vendiske Sørøvere sat sig fast paa den lille Ø og brændt Tjære til deres Skibe i de Skove, der dengang dækkede den.

Nordvest for Sjælsø i Sjælland ligger i den lille Skov Kirkelte Hegn de naturskønne Donsedamme, der igennem Donse Aa og Usserød Aa faar Forbindelse med Nivaaen. Søerne ligger i en Lavning, hvor Vandtilstrømningen fra det omliggende Terrain i Oldtid og Middelalder var saa stærk, at der kunde sejles ad Aaløbene et godt Stykke ind i Landet, og antagelig er dette Grunden til, at vendiske Fribyttere, som i hine Tider sejlede Øresunds Vand tyndt, søgte Tilhold i denne Egn eller maaske snarere benyttede den som Smuthul og Gemmested under truende Forhold. Herom vidner formentlig Stedets Navn Donse. De ældre Former deraf, som kendes, gaar ikke tilbage til Middelalderen og kan kun betegnes som Retskrivningsvarianter (smlgn. Frederiksborg Amts Stednavne. 1929. S. 23); medens de Forklaringer af Ordet, der er fremsatte under den Forudsætning, at det er af dansk Rod, efter mit Skøn er højst utilfredsstillende. Derimod findes paa gammelt vendisk Omraade i Sachsen Navneformerne die Donsen, die Thonsen, die Dohnse, hvis Betydning er Sumpene, Sumpen særlig i Modsætning til den omgivende tørre Skov, og som maa afledes af vendisk ton = Sump.

Det er vist ikke for meget sagt, at Forklaringen af danske Stednavne gennemgaaende lader meget tilbage at ønske, ofte er langt fra at være overbevisende og slaaende. Dette er nu slet ikke underligt, tværtimod saare naturligt, saasom Stednavnene hyppigt stammer fra get fjærne Tider og har undergaaet stærke lydlige Ændringer, medens de ældste Former kun sjældnere findes bevarede.

I det store og hele vil et nøjere Kendskab til vendisk Sprog og vendiske Stednavne selvfølgelig slet ikke kunne bringe nogen Ændring i dette Forhold. Hvad der nu er levnet af sproglige Spor fra Danmarks Ulykkes- og Fornedrelsestid, turde nemlig kun være smaat til Hobe i Sammenligning med Navnedannelserne af hjemlig Rod. Men selv om saa er, har man — under Hensyn til de historiske Forhold — ikke Lov til helt at skyde en Faktor til Side, der enkelte Steder kan bringe Lys og Klarhed, hvor alle andre Forklaringer svigter.
